

Πρακτικά 2ου Πανελληνίου Συνεδρίου: «Σχολείο, Οικογένεια και Κοινότητα: Συνεργασία, Προκλήσεις, Δυσκολίες και Προοπτικές»

Τόμ. 1, Αρ. 1 (2024)

Πρακτικά 2ου Πανελληνίου Συνεδρίου: «Σχολείο, Οικογένεια και Κοινότητα: Συνεργασία, Προκλήσεις, Δυσκολίες και Προοπτικές»

2^ο Πανελλήνιο Επιστημονικό Συνέδριο

“Σχολείο, Οικογένεια και Κοινότητα:
Συνεργασία, Προκλήσεις,
Δυσκολίες και Προοπτικές”

Πρακτικά Συνεδρίου

29-30 Νοεμβρίου 2024
Κέντρο Διάδοσης Ερευνητικών Αποτελεσμάτων
του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης

Διοργάνωση

Διεύθυνση Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης
Ανατολικής Θεσσαλονίκης

Υπό την αιγίδα
Περιφέρεια Κεντρικής Μακεδονίας

Σε συνεργασία με

Τμήμα Φιλοσοφίας και Παιδαγωγικής
Τμήμα Ψυχολογίας, Π.Τ.Δ.Ε., Τ.Ε.Φ.Α.Α.
Εργαστήριο Ψυχολογίας και Εκπαίδευσης
του Παιδιού - ΨΥΧΗ (Τ.Ε.Π.Α.Ε.)
Περιφερειακή Δίση Α/θμιας & Β/θμιας
Εκπαίδευσης Κεντρικής Μακεδονίας

ISBN: 978-618-82743-3-4

12 χρόνια βιωματικών εργαστηρίων σε γονείς
του ΠΣΠΘ. Διαμορφώνοντας ταυτότητα, σχέσεις
και δίκτυα

Σταυρούλα Μαστοροδήμου, Ελένη Παπακώστα Γάκη,
Ανδρέας Τσούνης

doi: [10.12681/pansynschool.7491](https://doi.org/10.12681/pansynschool.7491)

12 χρόνια βιωματικών εργαστηρίων σε γονείς του ΠΣΠΘ. Διαμορφώνοντας ταυτότητα, σχέσεις και δίκτυα

Μαστοροδήμου Σταυρούλα

Εκπαιδευτικός, Πειραματικό Σχολείο Θεσσαλονίκης,
stavrouli.mast@yahoo.gr

Παπακώστα Γάκη Ελένη

Ψυχολόγος, Κέντρα Πρόληψης των Εξαρτήσεων και Προαγωγής της Ψυχοκοινωνικής
Υγείας ΣΕΙΡΙΟΣ, Δ.Θ. σε συνεργασία με τον ΟΚΑΝΑ,
elen_gaki@yahoo.gr

Τσουνής Ανδρέας

Ψυχολόγος, Κέντρα Πρόληψης των Εξαρτήσεων και Προαγωγής της Ψυχοκοινωνικής
Υγείας ΣΕΙΡΙΟΣ, Δ.Θ. σε συνεργασία με τον ΟΚΑΝΑ,
tsounis_a@yahoo.gr

Περίληψη

Η παρούσα εργασία αναφέρεται στον σχεδιασμό και στην υλοποίηση ενός διαχρονικού προγράμματος ενδυνάμωσης του γονεϊκού ρόλου, ενίσχυσης του θετικού τρόπου σκέψης και έμμεσης καλλιέργειας της ψυχικής ανθεκτικότητας των εμπλεκόμενων στο Νηπιαγωγείο του ΠΣΠΘ. Λαμβάνοντας υπόψη, όχι μόνο τη σημασία του γονεϊκού ρόλου στην ολιστική ανάπτυξη των νηπίων, αλλά και στην προσωπική ανάπτυξη των ίδιων, πραγματοποιήθηκαν 12 ομάδες γονέων στο 1/θ Νηπιαγωγείο του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. Σκοπός της παρέμβασης είναι η ενίσχυση της συνεργασίας σχολείου και οικογένειας, η εγκαθίδρυση ουσιαστικών και ποιοτικών σχέσεων μεταξύ των μαθητών και των γονέων καθώς και η ανάπτυξη δικτύων επικοινωνίας και συνεργασίας μεταξύ του Σχολείου και της Κοινότητας. Οι ομάδες εντάσσονται στο πρόγραμμα του Νηπιαγωγείου από την αρχή της σχολικής χρονιάς. Η θεματολογία των συναντήσεων προκύπτει από τις αξιολογήσεις των γονέων διαχρονικά, τις παρατηρήσεις και επισημάνσεις της διεπιστημονικής ομάδας. Η ομάδα λειτουργεί παράλληλα με ειδικά σχεδιασμένο πρόγραμμα Αγωγής Υγείας που ανατροφοδοτείται από τα περιστατικά του σχολείου και από τα αιτήματα των γονέων. Πραγματοποιείται διερεύνηση αναγκών πριν την υλοποίηση των βιωματικών εργαστηρίων και αξιολόγηση μετά το πέρας των συναντήσεων. Το σύνολο των γονέων αξιολογεί ως σημαντική τη λειτουργία της ομάδας για την ενίσχυση του γονεϊκού τους ρόλου και υπογραμμίζει ότι τους βοηθά στο να συμμετέχουν ενεργά στη σχολική και ευρύτερη κοινότητα. Η καινοτομία του προγράμματος έγκειται στο ότι είναι προϊόν συνεργασίας επαγγελματιών και γονέων, δεν έχει κόστος η εφαρμογή του καθώς αξιοποιεί υπάρχοντες πόρους (ανθρώπινους και μη) και έχει απώτερο στόχο τη σχολική ευημερία με την έγκαιρη αντιμετώπιση των προβλημάτων που προκύπτουν στη σχολική ζωή.

Λέξεις κλειδιά: ψυχική ανθεκτικότητα, γονεϊκός ρόλος, δίκτυα συνεργασίας, σχολική ευημερία, διεπιστημονική ομάδα.

Εισαγωγή

Η οικογένεια αποτελεί καθοριστικό παράγοντα διαμόρφωσης της προσωπικότητας του παιδιού. Μέσα στους κόλπους της, το παιδί υιοθετεί και μιμείται συμπεριφορές, εξοπλίζεται με αξίες και ενσωματώνει κοινωνικούς κανόνες. Επιπλέον, ο δεσμός γονέα-παιδιού συμβάλει καθοριστικά στη στάση ζωής που θα υιοθετήσει το παιδί στην ενήλικη ζωή του (Bowlby, 1969). Συνεπώς, οικογένειες που διαπνέονται από ισχυρούς δεσμούς στοργής και αγάπης, που εμπνέουν ασφάλεια και ηρεμία, μεγαλώνουν παιδιά με ανεξάρτητες προσωπικότητες και καλή εικόνα εαυτού, έχοντας ανταπόκριση στη κάλυψη

των αναγκών τους και διαμορφώνουν γνωστικές αναπαραστάσεις λειτουργικών μοτίβων σχέσεων και συμπεριφοράς (Eliot&Cornell, 2009).

Στο σχεδιασμό και στην εφαρμογή ολιστικών παρεμβάσεων καλλιέργειας κοινωνικών και ατομικών δεξιοτήτων, το σχολείο χρειάζεται ως συνεργάτη τον κηδεμόνα κάθε παιδιού όχι μόνο ατομικά αλλά και στο πλαίσιο ομάδας γονέων. Σημαντικό ρόλο σε αυτή τη διαδικασία μπορούν να παίξουν οι επαγγελματίες της κοινότητας, όπως είναι οι ψυχολόγοι, κοινωνικοί λειτουργοί, λογοθεραπευτές κ.ά. (Clarke&Kiselica, 1997, Χατζηχρήστου, 2011, Καούρη Δημάκος, 2011).

Για μια αποτελεσματική επικοινωνία/συνεργασία σχολείου και γονέων κρίνεται απαραίτητη μια αμφίδρομη σχέση, με το σχολείο από τη μια μεριά να ενημερώνει τους γονείς για την πορεία του παιδιού στο σχολικό περιβάλλον και τους γονείς από την άλλη μεριά να ενημερώνουν το σχολείο για το περιβάλλον στο οποίο μεγάλωσε το παιδί και τις ιδιαίτερες ανάγκες του. Η συμμετοχή των γονέων στην προσχολική εκπαίδευση είναι κρίσιμη για την προώθηση ενός υποστηρικτικού μαθησιακού περιβάλλοντος και την οικοδόμηση μιας ανθεκτικής κοινότητας.

Παρά τα οφέλη, υπάρχει έλλειψη δομημένων προγραμμάτων που εμπλέκουν τους γονείς με ουσιαστικό τρόπο για παρατεταμένες περιόδους. Το 1/θ Νηπιαγωγείο του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης έχει ξεκινήσει ένα μοναδικό πρόγραμμα παρέμβασης, το οποίο τρέχει για πάνω από μια δεκαετία, για να γεφυρώσει αυτό το κενό και να βοηθήσει όλους τους εμπλεκόμενους στην διαχείριση των σχολικών κρίσεων και των σχολικών συγκρούσεων.

Η παρούσα μελέτη παρουσιάζει την αξιολόγηση της αποτελεσματικότητας ενός διαχρονικού προγράμματος διάρκειας 12 ετών, το οποίο ενσωματώνει βιωματικά εργαστήρια για γονείς, εστιάζοντας στην ενδυνάμωσή τους, στην ενίσχυση της θετικής σκέψης και στην έμμεση οικοδόμηση ψυχικής ανθεκτικότητας. Το πρόγραμμα επιδιώκει επίσης να προωθήσει δίκτυα συνεργασίας μεταξύ του σχολείου, των οικογενειών και της κοινότητας για την ενίσχυση της συνολικής σχολικής ευημερίας.

Η σχολική κρίση συνιστά ένα τραυματικό γεγονός, το οποίο συνδέεται με το ίδιο το σχολείο και είτε συμβαίνει μέσα, είτε έξω από αυτό και χαρακτηρίζεται από αβεβαιότητα, πολυπλοκότητα και έχει χαρακτήρα επείγοντος περιστατικού και ασάφειας (Johnson, 2000; Simola, 2005). Οι σχολικές κρίσεις περιλαμβάνουν ένα ευρύ φάσμα γεγονότων όπως ατυχήματα, θανάτους, φαινόμενα βίας, πυρκαγιές, απειλές από βόμβες, ιατρικές καταστάσεις έκτακτης ανάγκης, πυροβολισμοί και φυσικές καταστροφές (Brock, & Cowan, 2008). Ο σχεδιασμός και η προετοιμασία απέναντι στις κρίσεις βοηθά τους/τις επαγγελματίες και τους/τις εκπαιδευτικούς να ανταποκρίνονται αποτελεσματικά προκειμένου να περιορίζεται το τραυματικό αντίκτυπο (Nickerson&Heath, 2008).

Η σύγκρουση από την άλλη είναι μια αισθητή διαμάχη μεταξύ δύο ή περισσότερων ατόμων. Οι διαφορές συνήθως είναι ασυμβίβαστες γύρω από ασυμβίβαστες και αφορούν πεποιθήσεις, αξίες και στόχους ή επιθυμίες για έλεγχο (Βασιλείου & Κεχαόγλου, 2015). Οι συγκρούσεις αποτελούν μέρος της ανθρώπινης ζωής και δεν θα μπορούσαν να απουσιάζουν και από τις σχολικές μονάδες, όπου αλληλοεπιδρούν άτομα διαφορετικής πολιτισμικής κουλτούρας, φύλου, ηλικίας με διαφορετικούς στόχους και ενδιαφέροντα (Φασουλής, 2006).

Σύμφωνα με την οικολογική προσέγγιση (Bronfenbrenner, 1999), η κατανόηση και διαχείριση των συγκρούσεων απαιτεί την ουσιαστική συνεργασία διαφορετικών περιβαλλόντων μάθησης, όπως ο σχολείο και η οικογένεια. Χαρακτηριστικά ο Bronfenbrenner (2001) παρουσιάζει την ακόλουθη περιγραφή των διεργασιών και της ανθρώπινης ανάπτυξης: "Κατά τη διάρκεια της ζωής, η ανθρώπινη ανάπτυξη πραγματοποιείται μέσω διαδικασιών προοδευτικά πιο σύνθετης αμοιβαίας αλληλεπίδρασης μεταξύ ενός ενεργού, εξελισσόμενου βιοψυχολογικού ανθρώπινου οργανισμού και των προσώπων, αντικειμένων και συμβόλων στο άμεσο εξωτερικό του

περιβάλλον". Οι διαδικασίες αυτές περιλαμβάνουν «σημαντικούς άλλους» για το αναπτυσσόμενο παιδί, όπως η μητέρα, ο πατέρας, ο δάσκαλος ή/και ο φίλος (Bronfenbrenner&Morris, 2006).

Η ψυχική ανθεκτικότητα, από την άλλη πλευρά, αναφέρεται στην ικανότητα προσαρμογής και διαχείρισης απέναντι σε σημαντικές αντιξοότητες και κρίσεις. Η έννοια αυτή δεν επικεντρώνεται μόνο στην ύπαρξη προκλήσεων ή παραγόντων κινδύνου, αλλά κυρίως στη δυναμική διαδικασία θετικής προσαρμογής και της αναπλαισίωσης (Lutharetal 2000, Luthar, 2006; Rutter, 2006).

Η ψυχική ανθεκτικότητα μπορεί να παρατηρηθεί σε ατομικό, οικογενειακό, σχολικό και κοινοτικό επίπεδο και μπορεί να ενισχυθεί μέσω της προώθησης προστατευτικών παραγόντων και της μείωσης των παραγόντων κινδύνου (Condly, 2006). Η ενδυνάμωση των ατόμων, των οικογενειών και των κοινοτήτων μέσα από την προαγωγή των προστατευτικών παραγόντων και την ελαχιστοποίηση των παραγόντων επικινδυνότητας θεωρείται σημαντικός προστατευτικός παράγοντας απέναντι στις δυσκολίες της ζωής (Χατζηχρήστου, 2011β).

Η ανάπτυξη της ψυχικής ανθεκτικότητας θεωρείται κρίσιμη για τη διαχείριση κρίσεων και τη διατήρηση της ψυχικής υγείας, μέσω μιας ολιστικής προσέγγισης που περιλαμβάνει συντονισμένη προσπάθεια σχολείου, οικογένειας και ειδικών επιστημόνων υγείας (Κυριάκου, 2016). Ένα παράδειγμα μιας τέτοιας προσέγγισης είναι η μακροχρόνια και σταθερή συνεργασία του ΠΣΠΘ με τα Κέντρα Πρόληψης των Εξαρτήσεων, όπου οι γονείς εκπαιδεύονται για να υποστηρίζουν καλύτερα τα παιδιά τους και να ενισχύουν την ψυχική τους ανθεκτικότητα.

Ο ρόλος του νηπιαγωγείου δεν είναι μόνο η προώθηση της μάθησης αλλά και η ψυχοκοινωνική ανάπτυξη και προσαρμογή των παιδιών. Επίσης, δίνεται έμφαση στην ανάγκη συμμετοχής των γονέων και της κοινότητας για τη μεγιστοποίηση των εκπαιδευτικών και μετέπειτα κοινωνικών οφελών για τους μαθητές/στοχεύοντας στη βελτίωση κομβικών παραγόντων ευημερίας κατά τη μαθησιακή διαδικασία (Muijs, etal., 2010). Αυτό αποτελεί μια νέα προοπτική για τη συνεχή απαίτηση για ποιοτική εκπαίδευση και ψυχοκοινωνική υποστήριξη των παιδιών στο σχολικό περιβάλλον, η οποία επιτυγχάνεται καλύτερα με τη συμμετοχή όλων των συστημάτων - σχολείων, οικογενειών και κοινοτήτων (Χατζηχρήστου, 2004). Η επιτυχής επίλυση των κρίσεων και των συγκρούσεων μπορεί να ενισχύσει την αυτοπεποίθηση και την ψυχολογική ανθεκτικότητα των μαθητών, των εκπαιδευτικών και των γονέων απέναντι σε μελλοντικά απρόβλεπτα γεγονότα που αποτελούν μέρος της ζωής.

Τα δίκτυα βοηθούν στη διαδικασία της αλλαγής και στην προώθηση της μάθησης. Αυτό επιτυγχάνεται καθώς η αίσθηση του «ανήκειν» παρέχει ένα ασφαλές περιβάλλον όπου ευνοούνται οι καινοτομίες, οι νέες ιδέες, και προωθείται η υποστηρικτική διαδικασία της ανατροφοδότησης, με σκοπό τη δημιουργία μακροπρόθεσμης ικανότητας για βελτίωση. Η μάθηση μέσω δικτύου ενισχύει το άτομο στο να μαθαίνει μέσα από μια διαδικασία συνεργατικής αλληλεπίδρασης αναπτύσσοντας πρωτοβουλίες από κοινού που σταδιακά ενδυναμώνουν την αρχική έννοια της κοινότητας (Χατζηπαναγιώτου και συν., 2014) Σύμφωνα με τους Alter&Hage (1993: 46). «Τα δίκτυα αποτελούν βασική κοινωνική μορφή που επιτρέπει αλληλεπιδράσεις ανταλλαγών γνώσης και εμπειριών μεταξύ οργανισμών, συντονισμένη δράση και κοινό έργο. Τα δίκτυα είναι απεριόριστες ή περιορισμένες συμπράξεις οργανισμών που, εξ ορισμού, δεν είναι μη ιεραρχημένες και νομικά αυτόνομες μονάδες. Η δικτύωση είναι η «τέχνη» της δημιουργίας και/ή διατήρηση μιας ομάδας οργανισμών για σκοπούς ανταλλαγής, δράσης και παραγωγής μεταξύ των οργανισμών-μελών του δικτύου». (Clark 1996: 142).

Μέθοδος

Ως μεθοδολογικό πλαίσιο επιλέχθηκε η Έρευνα Δράσης (ΕΔ) (*Action Research*) καθώς παρέχει τη βάση για την υλοποίηση της θέλησης του εκπαιδευτικού να εφαρμόσει καινοτόμες διαδικασίες και μαθησιακές προσεγγίσεις απέναντι στα διαμορφωμένα εκπαιδευτικά προβλήματα βελτιώνοντας τις συνθήκες εργασίας του (Altrichter, Posch&Somekh, 2001). Οι εκπαιδευτικοί αξιοποιώντας την επαγγελματική τους εμπειρία μέσα από μια αναστοχαστική ερευνητική διαδικασία, κατανοούν και βελτιώνουν την πρακτική τους (Carr&Kemmis, 1986), προκαλώντας παράλληλα αλλαγές τις οποίες αξιοποιούν για περαιτέρω βελτίωση σε εκπαιδευτικό ή ακόμα και σε κοινωνικό πεδίο (Kemmis&McTaggart, 1988). Η άμεση συμμετοχή των ενδιαφερομένων και η ανάπτυξη δικτύων συνεργασιών την καθιστούν μια συμμετοχική, συνεργατική διαδικασία κατά την οποία ο εκπαιδευτικός γίνεται ταυτόχρονα ερευνητής και αντικείμενο της έρευνας (McNiffetall 2003).

Μέσα από τη σκέψη και την πράξη συνδέεται η θεωρία με τη δράση σε μια αμφίδρομη αλληλεπιδραστική σχέση, κατά την οποία η δράση καθορίζεται από το πλαίσιο των σχετικών υιοθετημένων και εφαρμοσμένων θεωρητικών προσεγγίσεων. Παράλληλα, ως πράξη δοκιμάζει, αξιολογεί κριτικά και εξελίσσει τη θεωρία διαμορφώνοντας αλληπάληλους κύκλους πρακτικής εφαρμογής της θεωρίας και της δράσης, που αποτελούν και τον κορμό της ΕΔ (Whitehead, 1989).

Σχεδιασμός και υλοποίηση του προγράμματος:

Στη συγκεκριμένη παρέμβαση το σχολείο συνεργάζεται με τα Κέντρα Πρόληψης των Εξαρτήσεων και Προαγωγής της Ψυχοκοινωνικής Υγείας «Σείριος». Στο πλαίσιο αυτό, πραγματοποιούνται τα τελευταία 12 χρόνια ομάδες γονέων, τόσο στο χώρο του Κέντρου Πρόληψης, όσο και στο Νηπιαγωγείο του ΠΣΠΘ με τακτικές συναντήσεις κατά τη διάρκεια της σχολικής χρονιάς, οι οποίες σχεδιάζονται και συντονίζονται από στελέχη των Κέντρων Πρόληψης και την Προϊσταμένη του Νηπιαγωγείου. Ο τελικός στόχος των παρεμβάσεων στους γονείς είναι η συμβολή τους στην καλύτερη διαχείριση των συγκρούσεων μέσα από το δικό τους ρόλο. Ως ειδικοί στόχοι κρίνονται: α) η ενημέρωσή τους γύρω από τα αναπτυξιακά χαρακτηριστικά των παιδιών προκειμένου να έχουν ρεαλιστικές προσδοκίες για τη συμπεριφορά των παιδιών ανάλογα με αναπτυξιακό στάδιο του παιδιού, αλλά και ανάλογα με την ηλικία, το φύλο και τη θέση του στην οικογένεια, β) η καλλιέργεια δεξιοτήτων επικοινωνίας και τεχνικών διαχείρισης των συγκρούσεων που προκύπτουν τόσο στο πλαίσιο της σχολικής όσο και της οικογενειακής ζωής.

Βασική επιδίωξη αποτελεί η εκπαίδευση των γονέων μέσω της παροχής συμβουλών και τεχνικών για τη βελτίωση των ατομικών και κοινωνικών δεξιοτήτων τους ώστε να αναπτυχθούν οι κατάλληλες γονεϊκές στάσεις για τη διαχείριση κρίσεων στη σχολική κοινότητα με στόχο τη βελτίωση της αντιμετώπισης στρεσογόνων καταστάσεων στη σχολική και κοινωνική ζωή. Η δημιουργία ενός μεταβατικού χώρου μεταξύ γονέων και σχολείου και η βελτίωση των σχέσεων γονέα-παιδιού αποτελούν κομβική επιδίωξη της παρέμβασης. Ο σχεδιασμός περιλαμβάνει ανατροφοδότηση τόσο από περιστατικά που προκύπτουν στο σχολικό περιβάλλον όσο και από αιτήματα των ίδιων των γονέων.

Η παρέμβαση βασίζεται σε τεχνικές εκπαίδευσης ενηλίκων (δηλ., βιωματικές ασκήσεις, ανάλυση περιστατικών, καταιγισμός ιδεών, τεχνική ερωτήσεων-απαντήσεων, κ.α.). Προκειμένου οι γονείς να βιώσουν κοινά συναισθήματα και προβληματισμούς χρησιμοποιούνται αποσπάσματα από ταινίες και animation. Η ταινία και το animation λειτουργούν ως ένα είδος «νοητού βιβλίου» (Russell, 2012) που ζωντανεύει αφηρημένες έννοιες, καθώς το οπτικοακουστικό υλικό συμβάλει στην καλλιέργεια της ενσυναίσθησης (Liles, 2007), ενώ την ίδια στιγμή αποτελεί αφορμή για κριτική συζήτηση και γεφυρώνει το χάσμα μεταξύ θεωρίας και πράξης. Ειδικότερα, χρησιμοποιούνται αποσπάσματα ταινιών που περιστρέφονται γύρω από τον φόβο, τον θυμό, την αδικία, τη θλίψη και την απώλεια.

Επιπλέον, προβάλλονται animation που αναφέρονται στη σχέση γονέα-παιδιού με στόχο την ανάδειξη εναλλακτικών τρόπων διαπαιδαγώγησης, ενώ παράλληλα προβάλλονται ντοκιμαντέρ για την ευαισθητοποίηση και τον προβληματισμό των γονέων για ζητήματα που προκύπτουν στο σχολικό περιβάλλον και απαιτούν τη διαχείριση μιας «προβληματικής» συμπεριφοράς και την επίλυση των συγκρούσεων. Τέλος, αξιοποιούνται αποσπάσματα από βιβλία ή παραμύθια, τα οποία λειτουργούν ως κοινό υλικό σε βιωματικά εργαστήρια που συμμετέχουν τόσο οι γονείς όσο και οι μαθητές. Αναλυτικότερα παρουσιάζονται αποσπάσματα από τα παρακάτω: «Ιστορίες για αγριούς», «Alike», «Η Αυλή», «Ο Θυμός των παιδιών», «Ο μικρός πρίγκιπας», «Μ' αγαπά, δε μ' αγαπά». Αρχικά, λαμβάνει χώρα η γνωριμία των μελών της ομάδας και των συντονιστών με στόχο την ενεργοποίηση των δυναμικών στοιχείων μιας ομάδας. Καταγράφονται οι προσδοκίες των συμμετεχόντων μέσω ενός αρχικού ερωτηματολογίου και προκαθορίζονται οι συναντήσεις. Ακολουθούν βιωματικά εργαστήρια με στόχο την εξοικείωση με τεχνικές ενεργητικής ακρόασης και άλλες δεξιότητες επικοινωνίας. Παράλληλα, οι συμμετέχοντες έχουν την ευκαιρία να εξοικειωθούν με τεχνικές επίλυσης συγκρούσεων μέσω της ανάλυσης και διαχείρισης περιστατικών που συμβαίνουν μέσα στο σχολείο και την οικογένεια.

Τα βιωματικά εργαστήρια που απευθύνονται στους γονείς και ενσωματώνονται στο πρόγραμμα σπουδών του Νηπιαγωγείου στην αρχή κάθε σχολικού έτους. Οι γονείς επιλέγονται μέσω συστήματος κλήρωσης για το Νηπιαγωγείο. Όλοι οι γονείς των εισαχθέντων νηπίων καλούνται να συμμετάσχουν στα εργαστήρια. Γίνεται ανοιχτή πρόσκληση στους γονείς για ομιλία που αφορά τις ανάγκες των μαθητών και εισαγωγή στο νέο εκπαιδευτικό περιβάλλον. Στο τέλος της συνάντησης γίνεται ανοιχτή πρόσκληση για συμμετοχή με δέσμευση στην ομάδα γονέων που συντονίζεται από εκπαιδευτικό και ψυχολόγους.

Κάθε ομάδα, αποτελούμενη από γονείς νεοεισαχθέντων νηπίων, συναντιέται τακτικά καθ' όλη τη διάρκεια του έτους.

Θεματολογία συναντήσεων: Τα θέματα αναπτύσσονται με βάση τις ετήσιες εκτιμήσεις αναγκών, τις αξιολογήσεις των γονέων και τις παρατηρήσεις της διεπιστημονικής ομάδας. Τα θέματα συχνά περιλαμβάνουν αποτελεσματική επικοινωνία, θετικές στρατηγικές γονικής μέριμνας και συμμετοχή στην κοινότητα.

Περιγραφή συναντήσεων:

Στόχος 1^{ης} συνάντησης:

- Γνωριμία με τα Κέντρα Πρόληψης και Προαγωγής της Ψυχικής Υγείας «Σείριος» και τους ανθρώπους των κέντρων.
- Σύντομη γνωριμία με το πρόγραμμα και αναφορά στις υποχρεώσεις των συμμετεχόντων.
- Γνωριμία των γονέων μεταξύ τους.

Μέθοδος: Η ιστορία του ονόματος μου. Πες μου για σένα μέσα από την ιστορία που έχει το όνομά σου. Πως δόθηκε το όνομα, υπάρχουν κοινά σημεία με το πρόσωπο από το οποίο κληρονομήθηκε; Σε χαρτί του μέτρου γράφονται όλα τα ονόματα της ομάδας.

Στόχος 2^{ης} συνάντησης:

- Ζητήματα δεοντολογίας της ομάδας.
- Αποσαφήνιση στόχων και προσδοκιών από την πλευρά των γονέων.
- Να μάθουν οι γονείς να δεσμεύονται σε μία διαδικασία.

- Να προσδιορίσουν τις προσδοκίες τους από το πρόγραμμα, τον/την εκπαιδευτή/τρια, τα άλλα μέλη και τον εαυτό τους.
- Να θέσουν και να διατυπώσουν βασικούς κανόνες για τη λειτουργία της ομάδας.

Μέθοδος: Σε ανοιχτή συζήτηση καταγράφονται σε χαρτί προσδοκίες και θέματα που ενδιαφέρουν τους γονείς. Στη συνέχεια γίνεται αναφορά σε ζητήματα δεοντολογίας, εχεμύθειας, προστασίας, αποδοχής των μελών και υπογράφεται το συμβόλαιο της ομάδας. Η δράση προσμοιάζει με το συμβόλαιο της τάξης, δραστηριότητα που συνηθίζεται στο νηπιαγωγείο και γίνεται και αντιπαραβολή με το συμβόλαιο των παιδιών, ώστε οι γονείς να εξοικειώνονται και με δραστηριότητες που λαμβάνουν χώρα στη σχολική τάξη.

Στόχος 3^{ης} συνάντησης :

- Να εξοικειωθούν με την εργασία σε μικρές ομάδες.
- Να επιλύσουν ζητήματα που μπορεί να προκύψουν πάνω σε θέματα που διαφωνούν.
- Να συνειδητοποιήσουν τις διαφορετικές στάσεις και αξίες που ο καθένας/μία διαθέτει και τον τρόπο που αισθάνονται από την πίεση της ομάδας για συμβιβασμό.

Μέθοδος : Η ιστορία της Γενοβέφας

Μετά το τέλος της αφήγησης, ζητήθηκε στον/την καθένα/μία να σκεφτεί την προσωπική σειρά ιεράρχησης των ηρώων της ιστορίας. Η αξιολόγηση είναι από το 1 έως το 5. Στο 1 τοποθετείται ο ήρωας που έχει το περισσότερο δίκαιο στο 5 αυτός που έχει το λιγότερο. Στη συνέχεια, οι γονείς χωρίζονται σε τυχαίες ομάδες. Στην κάθε ομάδα δίνεται η οδηγία να συζητήσει για είκοσι λεπτά και από κοινού να οδηγηθεί σε μια ομαδική ιεράρχηση.

Στόχος 4^η συνάντηση

- Να τονιστεί η σημασία του γονεϊκού ρόλου, των «σημαντικών» άλλων και των προγραμμάτων πρόληψης.
- Να επισημανθεί και να γίνει κατανοητή από τους γονείς η σημασία των «σημαντικών άλλων» στην αυτοεκτίμηση και την ψυχική ανθεκτικότητα των παιδιών προκειμένου να γίνουν ψυχικά ανθεκτικοί και προσαρμοστικοί ως ενήλικες.

Μέθοδος: Προβολή αποσπάσματος της ταινίας «Ιστορίες για αγρίους». Η κεντρική ιδέα της ιστορίας αναφέρεται στην οργή, την καταπιεσμένη ένταση, την απώλεια της αυτοκυριαρχίας, τη βία και την εκδίκηση. Οι επιβάτες μιας αεροπορικής πτήσης καταλαβαίνουν πως με τον έναν ή με τον άλλον τρόπο σχετίζονται μεταξύ τους με κοινό γνωστό τους κάποιον πρώην μουσικοσυνθέτη και νυν πιλότο αεροπλάνου. Όλοι οι επιβάτες ήταν γνωστοί του πιλότου και μάλιστα τον είχαν βλάψει στο παρελθόν με διάφορους τρόπους. Κοινός παρονομαστής παραμένει η εκδίκηση του αδικημένου ενάντια σε εκείνον που την προκάλεσε. Για την προβολή έχει δοθεί άδεια στους ψυχολόγους του κέντρου από τον ίδιο τον σκηνοθέτη της ταινίας προκειμένου να αξιοποιείται στα συνέδρια και τις ομάδες τους (Ε. Γάκη, 2018). Οι γονείς μετά την προβολή του αποσπάσματος χωρίζονται και σε τυχαίες ομάδες με σκοπό να συζητήσουν και να μοιραστούν σκέψεις, προβληματισμούς και συναισθήματα.

Στόχος 5^{ης} συνάντησης

- Να ενημερωθούν οι γονείς για τεχνικές επίλυσης συγκρούσεων και προβλημάτων που προκύπτουν μέσα στην οικογένεια, στο σχολείο και να τις συσχετίσουν με τα αναπτυξιακά στάδια των νηπίων.
- Να εξοικειωθούν στο να συζητούν πάνω σε συγκρουσιακές απόψεις.

Μέθοδος: Προβολή αποσπάσματος από την γαλλική ταινία «Η αυλή» που υπάρχει στην βιντεοθήκη των Κέντρων πρόληψης «Σείριος». Η ταινία έχει γυριστεί σε σχολείο της Γαλλίας, στο οποίο με τη σύμφωνη γνώμη των γονέων μαγνητοσκοπήθηκε ο εξωτερικός χώρος του σχολείου προκειμένου να μελετηθεί η συμπεριφορά και οι αντιδράσεις των παιδιών. Τα παιδιά έπαιζαν, κατά τη διάρκεια των διαλειμμάτων, χωρίς την παρεμβολή των εκπαιδευτικών σε οποιαδήποτε σύγκρουση. Το απόσπασμα χωρίζεται σε δυο μέρη, το πρώτο αφορά σε μια παρέα αγοριών και το δεύτερο σε μια ομάδα κοριτσιών.

Μετά την προβολή του αποσπάσματος της ταινίας ακολουθεί συζήτηση και τοποθετήσεις.

Στόχος 6^{ος} συνάντησης

- Να αναρωτηθούν οι γονείς και να συνειδητοποιήσουν τον τρόπο με τον οποίο εμπλέκονται στην σχολική (αλλά και γενικότερη) καθημερινότητα του παιδιού τους.
- Να συζητήσουν για τις προσδοκίες που έχουν για την σχολική επίδοση του παιδιού τους, τους τρόπους με τους οποίους εκφράζουν (συνειδητά ή ασυνειδητά) αυτές τις προσδοκίες, αλλά και στους τρόπους με τους οποίους αντιδρούν σε κάποια αποτυχία του παιδιού τους.

Μέθοδος: Προβολή Animation :Alike

<https://www.youtube.com/watch?v=kQjtk32mGJQ&t=274s> παρατάθηκε από youtube

Μετά την προβολή του animation ακολουθεί συζήτηση και ατομικό ιχνογράφημα.

Στόχος 7^{ος} συνάντησης

- Να επικαιροποιήσουν οι γονείς την έννοια της οικογένειας και του δεσμού.
- Να συζητήσουν τις έννοιες: δομή, λειτουργία και σχήματα οικογένειας.
- Να κατανοήσουν την εξέλιξη και αλλαγή της οικογένειας μέσα στο χρόνο.
- Να αναπτύξουν δεσμούς, να συνδεθούν περισσότερο ως ομάδα:

Μέθοδος: Ανάγνωση αποσπάσματος από το παραμύθι « Ο μικρός Πρίγκηπας».

Μετά την ανάγνωση ακολουθεί συζήτηση που σχετίζεται με τα μοτίβα των δεσμών, τους τρόπους ανάπτυξης σχέσεων, για τους ανθρώπους που συνηθίζουμε να επιλέγουμε και για το σπάσιμο ή όχι των μοτίβων των δεσμών. Δίνεται έμφαση στο πως τα παιδιά παρατηρούν και μιμούνται τον τρόπο που εμείς συνάπτουμε σχέσεις και ίσως αυτό καθρεφτιστεί στις δικές τους σχέσεις. Επισημαίνεται ότι τα άτομα αναζητούν κάποιο πλαίσιο ασφάλειας και αυτό μπορεί να είναι η οικογένεια, οι φίλοι, ο/η σύντροφος. Η σχέση, η σύνδεση και η δημιουργία ενός πεδίου ασφάλειας αντικρούει, εν καιρώ πολυεπίπεδων κρίσεων, αισθήματα ματαιώσης και παραίτησης. Ακόμη και μια ομάδα γονέων μπορεί να αποτελέσει δίκτυο επαφών και διασύνδεσης των ατόμων.

Στη συνέχεια οι γονείς χωρίζονται σε ομάδες τους δίνονται υλικά ώστε να κατασκευάσουν ένα ομαδικό γλυπτό που να αναφέρεται στην έννοια του δεσμού.

Στόχος 8^{ος} συνάντησης

- Να συζητήσουν την έννοια της ελευθερίας μέσα στο σχήμα της οικογένειας και ευρύτερα στο πλαίσιο των σχέσεων.
- Να αντιληφθούν πως τα παιδιά έχουν δική τους προσωπικότητα και δικά τους θέλω.

Μέθοδος: Ανάγνωση αποσπάσματος από το παραμύθι « Ο αλυσοδεμένος ελέφαντας»

Μετά την ανάγνωση ακολουθεί συζήτηση που σχετίζεται με πως αντιλαμβάνονται τις αλυσίδες.

Στόχος 9^{ος} συνάντησης

Εγχειρίδιο Οδηγιών για τη ζωή

- Να συζητήσουν για τη διαφορετικότητα

Μέθοδος: Παρακολούθηση του παρακάτω βίντεο και συζήτηση πάνω στο θέμα. Εγχειρίδιο Οδηγιών για τη ζωή. <https://www.youtube.com/watch?v=0zSv8Db172E>

Στόχος 10^{ος} συνάντησης

- Να αντιληφθούν το βάρος των προσδοκιών
- Να συζητήσουν για τις επιλογές και τα θέλω τα δικά τους σε σχέση με τα θέλω των παιδιών.

Μέθοδος Παρακολούθηση ταινίας Μικρός Πρίγκηπας . Γονείς και παιδιά μαζί στο σχολείο. <https://www.youtube.com/watch?v=9gARHwFXE40&t=2s>

Την επόμενη μέρα τα παιδιά ζωγραφίζουν ότι τους άρεσε από την ταινία και η νηπιαγωγός καταγράφει τις απαντήσεις τους. Οι γονείς στην ολομέλεια της ομάδας συζητούν για την εμπειρία τους από την κοινή θέαση της ταινίας και τοποθετούνται προσωπικά

Στόχος 11^{ος} συνάντησης

Μέθοδος: Ένα Γράμμα Για Μένα . Στους γονείς δίνεται μια κόλλα επιστολής, ένας φάκελος και η οδηγία να γράψουν 5προσωπικούς στόχους για τον επόμενο χρόνο. Στη συνέχεια να κλείσουν το φάκελο και να γράψουν την διεύθυνση τους. Το γράμμα θα τους ταχυδρομείται ένα χρόνο μετά

Συλλογή και ανάλυση δεδομένων αξιολόγησης: Τα δεδομένα συλλέγονται μέσω των αναγκών πριν από τα εργαστήρια, των αξιολογήσεων μετά τα εργαστήρια και της συνεχούς ανατροφοδότησης από τους γονείς και της διεπιστημονικής ομάδας. Χρησιμοποιούνται ποιοτικές και ποσοτικές μέθοδοι για να αναλυθεί ο αντίκτυπος των εργαστηρίων στις αντιλήψεις των γονέων σχετικά με τους ρόλους τους και την εμπλοκή τους με τη σχολική κοινότητα.

Αποτελέσματα

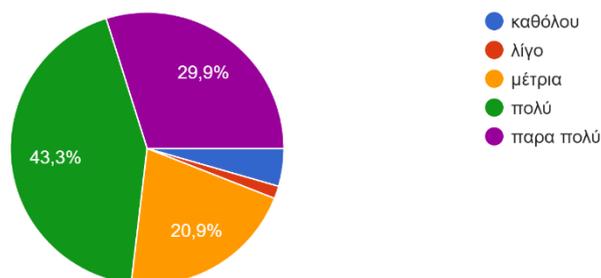
Αρχικά, για την συνολική αξιολόγηση του προγράμματος κατασκευάστηκε από την νηπιαγωγό και τους ψυχολόγους ερωτηματολόγιο με τη μορφή googleforms.

Το δείγμα αφορούσε τα άτομα που συμμετείχαν στις ομάδες τα τελευταία 12 χρόνια και είχαν δώσει τα στοιχεία τους και την άδεια τους προς χρήση των προσωπικών δεδομένων τους στους ψυχολόγους των Κέντρων Σείριος. Συνολικά στάλθηκαν 80 ερωτηματολόγια σε προσωπικά μέιλ και λάβαμε 67 συμπληρωμένα ερωτηματολόγια .

Με βάση τις απαντήσεις των γονέων διαπιστώθηκαν τα παρακάτω:

Γονική δέσμευση και αντίληψη: Τα εργαστήρια έχουν αξιολογηθεί σταθερά υψηλά από τους γονείς για τον αντίκτυπό τους στην ενίσχυση του ρόλου των γονέων και τη συμμετοχή τους στις σχολικές δραστηριότητες. Οι γονείς αναφέρουν ισχυρότερη σύνδεση με το σχολείο και μεγαλύτερη αίσθηση κοινότητας.

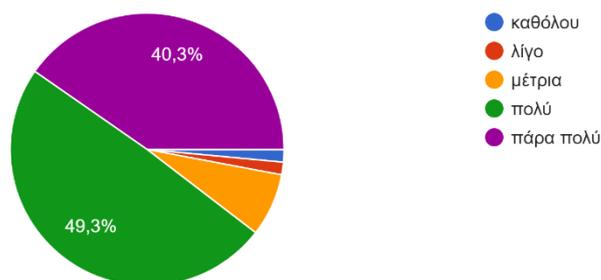
Συγκεκριμένα στην ερώτηση αν πιστεύουν ότι η ομάδα τους βοήθησε ως προς τον γονεϊκό τους ρόλο το 94,1% απάντησε από μέτρια έως πάρα πολύ.

Γράφημα 1: Γονική δέσμευση και αντίληψη

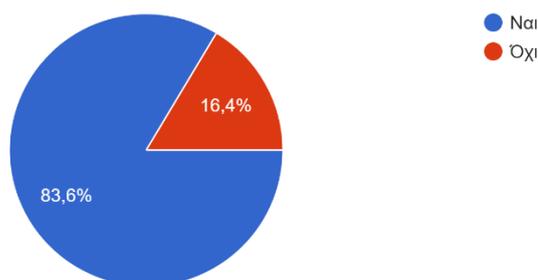
Επίδραση στα δίκτυα του σχολείου και της κοινότητας: Το πρόγραμμα διευκόλυνε την ανάπτυξη ισχυρών δικτύων μεταξύ των οικογενειών, του προσωπικού του σχολείου και της ευρύτερης κοινότητας, συμβάλλοντας στη βελτίωση της επικοινωνίας και της συνεργασίας.

Ειδικότερα στην ερώτηση εάν ενισχύθηκε η γνωριμία με τους υπόλοιπους γονείς 33 άτομα απάντησαν πολύ, 27 πάρα πολύ και 5 μέτρια.

Γράφημα 2: Επίδραση στα δίκτυα του σχολείου και της κοινότητας

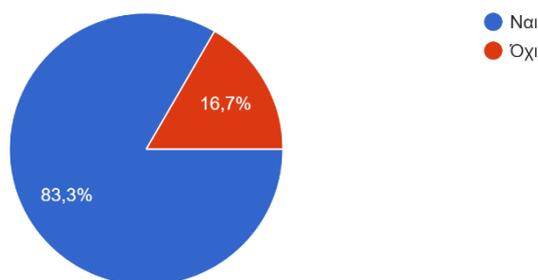
Επιπρόσθετα στην ερώτηση αναφορικά με τους δεσμούς που ανέπτυξαν απάντησε το 83,6 θετικά.

Γράφημα 3: Απόκτηση δεσμών με τα υπόλοιπα μέλη

Ψυχική ανθεκτικότητα και θετική σκέψη: Υπάρχουν ενδείξεις ότι τα εργαστήρια υποστήριξαν έμμεσα τους γονείς στην ανάπτυξη ψυχικής ανθεκτικότητας και θετικής προοπτικής, γεγονός που ωφέλησε τις αλληλεπιδράσεις τους με τα παιδιά τους και τους άλλους στη σχολική κοινότητα.

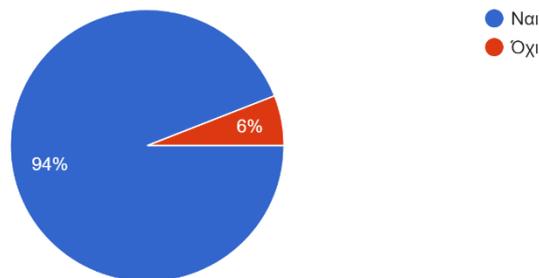
Οι γονείς απάντησαν ότι στις συγκρούσεις που έλαβαν χώρα στο σχολικό πλαίσιο, η ομάδα των γονέων βοήθησε θετικά στην επίλυση αυτών.

Γράφημα 4: Ψυχική ανθεκτικότητα

Δυνατά σημεία του προγράμματος: Η επιτυχία του προγράμματος έγκειται στη συνεργατική του προσέγγιση, με τη συμβολή τόσο των επαγγελματιών όσο και των γονέων. Η αποδοτικότητα του κόστους και η προσαρμοστικότητά του στα εκάστοτε δεδομένα αλλά κυρίως το γεγονός ότι οι θεματικές και ο σχεδιασμός των συναντήσεων προέκυψαν μέσα από την ανατροφοδότηση και τη συμμετοχή των γονέων διαχρονικά καθιστούν το πρόγραμμα ένα βιώσιμο μοντέλο για άλλα εκπαιδευτικά περιβάλλοντα.

Σε σχέση με το σχήμα της διεπιστημονικής ομάδας το 94 % δηλώνει ικανοποιημένο.

Γράφημα 5: Δυνατά σημεία του προγράμματος

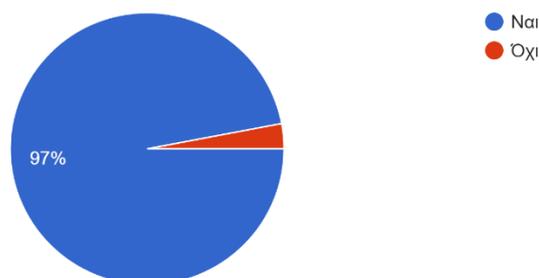
Προκλήσεις και περιορισμοί

Παρά την αποτελεσματικότητά του, το πρόγραμμα αντιμετωπίζει προκλήσεις, όπως τα διαφορετικά επίπεδα γονεϊκής δέσμευσης και η ανάγκη συνεχούς προσαρμογής για την κάλυψη των μεταβαλλόμενων αναγκών και το μικρό δείγμα των συμμετοχόντων/χουσών.

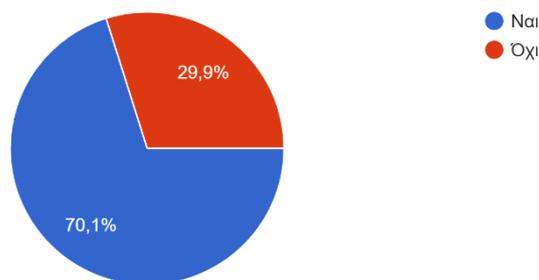
Μελλοντικές κατευθύνσεις

Το πρόγραμμα θα συνεχίσει να εξελίσσεται με βάση την ανατροφοδότηση και τις αξιολογήσεις, με σχέδια για την επέκταση της εμβέλειάς του και την ενσωμάτωση περισσότερων ψηφιακών εργαλείων για τη διευκόλυνση της ευρύτερης συμμετοχής.

Στην ερώτηση αν θέλετε να συμμετέχετε σε αντίστοιχες ομάδες το 97%(γράφημα 6) επιθυμεί να συμμετέχει και σε επόμενη ερώτηση σε σχέση με την εμβάθυνση σε θεματικές ενότητες το 47% (γράφημα2)δήλωσε ότι διαπίστωσε αυτή την ανάγκη. Ενώ σε μια ανοιχτή ερώτηση για το σε ποιες συγκεκριμένα θεματικές επιθυμούν επιπλέον διερεύνηση απάντησαν : α).Διαχείριση συγκρούσεων με εφήβους, β)στις συγκρούσεις, γ)στις απώλειες, δ) στις παιδικές φοβίες , ε) στην σεξουαλική διαπαιδαγώγηση, στ) στη βία και το building.

Γράφημα 6: Συμμετοχή σε αντίστοιχες συναντήσεις στο μέλλον

Γράφημα 7: Περισσότερη εμβάθυνση στα θέματα

Συμπεράσματα

Η παρούσα μελέτη καταδεικνύει την αξία των μακροπρόθεσμων, δομημένων προγραμμάτων γονικής συμμετοχής στην εκπαίδευση της πρώιμης παιδικής ηλικίας. Με την προώθηση ενός συνεργατικού περιβάλλοντος και την άμεση αντιμετώπιση των αναδυόμενων προκλήσεων, το πρόγραμμα προώθησε με επιτυχία τη σχολική ευημερία και ενίσχυσε τη σχέση σχολείου-οικογένειας-κοινότητας. Επίσης, δημιούργησε μια σχολική κουλτούρα ενός ανοιχτού και δημοκρατικού σχολείου με έμφαση στη δημιουργία δικτύων συνεργασίας και ισχυρών δεσμών μεταξύ όλων των εμπλεκόμενων.

Βιβλιογραφίες

Ξενόγλωσσες

- Altrichter, H., Posch, P., & Somekh, B. (2001). *Οι Εκπαιδευτικοί Ερευνούν το έργο τους. Μια εισαγωγή στις μεθόδους της έρευνας-δράσης*. Μτφρ. Δεληγιάννη, Μ. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Bowlby, J. (1969). *Attachment and loss*. Vol. 1. London: Random House.
- Brock, S. E. (2008). managing school crises: more than Just response. *PrincipaL Leadership*.
- Bronfenbrenner, U. (1999). Environments in developmental perspective: Theoretical and operational models. In S. L. Friedman & T. D. Wachs (Eds.), *Measuring environments across the lifespan: Emerging methods and concepts* (pp. 3-28). Washington, DC: American Psychological Association.
- Bronfenbrenner, U. (2001). The bioecological theory of human development. In N. J. Smelser & P. B. Baltes (Eds.), *International encyclopedia of the social and behavioral sciences* (10), 6963–6970. New York, NY: Elsevier.
- Bronfenbrenner, U., & Morris, P. A. (2006). The bioecological model of human development. In W. Damon (Series Ed.) & R. M. Lerner (Vol. Ed.), *Handbook of child psychology: Theoretical model of human development* (pp. 793-828). New York, NY: John Wiley.
- Bronfenbrenner, U., & Morris, P. A. (1998). The ecology of development of development processes. In W. Damon (Series Ed.) & R. M. Lerner (Vol. Ed.), *Handbook of child psychology: Vol. 1. Theoretical model of human development* (pp. 993-1027). New York, NY: John Wiley.
- Carr, W., & Kemmis, S. (1986). *Becoming critical: education, knowledge and actionresearch*. London: Falmer Press.
- Clark, D. (1996). *Schools as learning communities*. London: Cassell.
- Condly, S. J. (2006). Resilience in children: A review of literature with implications for education. *Urban education*, 41(3), 211-236.
- Eliot, M., & Cornell, D. G. (2009). Bullying in middle school as a function of insecure attachment and aggressive attitudes. *School Psychology International*, 30(2), 201-214.

- Johnson, K. (2000). *School crisis management: A hands-on guide to training crisis response teams*. Hunter House.
- Kemmis, S. (1993). Action Research and Social Movement: A Challenge for Policy Research. *Education Policy Analysis Archives*, 1(1), 1-8.
- Kemmis, S., & McTaggart, R. (1988). *The Action Research Planner*. Victoria: Deakin University Press.
- Liles, R. E. (2007). The use of feature films as teaching tools in social work education. *Journal of Teaching in Social Work*, 27(3-4), 45-60.
- Luthar, S. S. (2006). Resilience in development: A synthesis of research across five decades.
- Luthar, S. S., Cicchetti, D., & Becker, B. (2000). The construct of resilience: A critical evaluation and guidelines for future work. *Child development*, 71(3), 543-562.
- McNiff, J., Lomax, P., & Whitehead, J. (2003). *You and Your Action Research Project*. London: Routledge.
- Nickerson, A. B., & Heath, M. A. (2008). Developing and strengthening school-based crisis response teams. In *School Psychology Forum* (Vol. 2, No. 2, pp. 1-16).
- Russell, W. B. (2012). The art of teaching social studies with film. *Clearing House: A Journal of Educational Strategies, Issues and Ideas*, 85(4), 157-164.
- Rutter, M. (2006). Implications of resilience concepts for scientific understanding. *Annals of the New York Academy of Sciences*, 1094(1), 1-12.
- Simola, S. K. (2005). Organizational crisis management: Overview and opportunities. *Consulting Psychology Journal: Practice and Research*, 57(3), 180.
- Whitehead, J. (1989). Creating a living educational theory from questions of the kind How do I improve my practice? *Cambridge Journal of Education*, 19(1), 41-52.

Ελληνόγλωσσες

- Βασιλείου, Α. & Κεχαόγλου, Ν. (2015). Διαχείριση Συγκρούσεων και Επικοινωνία. Εκπαιδευτικό υλικό. ΓΣΕΕ-Κέντρο Ανάπτυξης Εκπαιδευτικής Πολιτικής.
- Γάκη-Παπακώστα, Ε. (2018) Η διαχρονική Πορεία της Πρόληψης ως Μοχλός Κοινωνικής Ενδυνάμωσης, Πρακτικά 1^{ου} Πανελληνίου Διεπιστημονικού Συνεδρίου Κέντρων Πρόληψης, εκδ. Κ. Μάτσα Νο 11,12
- Καούρη, Χ. & Δημάκος Ι. (2011). *Ο Ρόλος της Οικογένειας στην Εκδήλωση*
- Κυριάκου, Α. (2016). Ψυχική Ανθεκτικότητα στο Σχολείο. Ψυχολογική στήριξη των παιδιών σε καταστάσεις κρίσης. *Πανελλήνιο Συνέδριο Επιστημών Εκπαίδευσης*, 2014(2), 498
- Μάγος, Κ., & Παναγοπούλου, Π. (2008). Δρω ερευνώντας και ερευνώ δρώντας: Η έρευνα δράσης στην εκπαίδευση εκπαιδευτών. *Πρακτικά του 3^{ου} Διεθνούς Συνεδρίου: Εκπαίδευση και Επαγγελματοποίηση Εκπαιδευτών Ενηλίκων*. Πειραιάς, 14-16 Μαρτίου 2008.
- Τσιπά, Σ., & Αθανασούλα-Ρέππα, Α. (2021). Διαχείριση Συγκρούσεων στα Ολοήμερα Ολιγοθέσια και Πολυθέσια Δημοτικά Σχολεία. *Επιστήμες Αγωγής*, 2021(1), 51-72.
- Χατζηπαναγιώτου, Π., & Μαρμαρά, Χ. (2014). Πρακτικές δικτύωσης σχολείων: τα δίκτυα μάθησης ως μηχανισμός για την ενθάρρυνση της συνεχιζόμενης επαγγελματικής ανάπτυξης εκπαιδευτικών και διευθυντών. *Υποστηρίζοντας την επαγγελματική ανάπτυξη των εκπαιδευτικών*, 151-160.
- Χατζηχρήστου, Χ. (Επιμ.) (2011). Κοινωνική και Συναισθηματική Αγωγή στο Σχολείο: Πρόγραμμα για την προαγωγή της ψυχικής υγείας και της μάθησης στη σχολική κοινότητα. Τεύχος 11: Διαχείριση κρίσεων στη σχολική κοινότητα στο Νηπιαγωγείο, Α' και Β' Δημοτικού. Αθήνα: Τυπωθήτω.
- Χατζηχρήστου, Χ. Γ. (2011β). Σχολική ψυχολογία. Αθήνα: Τυπωθήτω
- Φασουλή, Κ. (2006). Η δημιουργική διαλεκτική ως μέσο αντιμετώπισης και διευθέτησης του συγκρουσιακού φαινομένου στο σχολικό περιβάλλον. *Πρακτικά 3ου*

*Πανελληνίου Συνεδρίου: Κριτική, Δημιουργική Διαλεκτική Σκέψη στην Εκπαίδευση:
Θεωρία και Πράξη, 13-14.*